

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ОБМЕЖЕННЯ ЩОДО МОЖЛИВОСТІ ЗАКОННО НАКЛАДАТИ МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ САНКЦІЇ

Ольшак М.В.,

*здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії з міжнародного права
кафедри морського та міжнародного права
Міжнародного гуманітарного університету*

Ольшак М.В. Міжнародні правові обмеження щодо можливості законно накладати міжнародні економічні санкції.

Міжнародні економічні санкції стали одним із ключових інструментів впливу держав на міжнародній арені, спрямованих на підтримання миру, безпеки, забезпечення прав людини та реагування на порушення міжнародного права. Однак застосування таких заходів нерідко супроводжується правовими і політичними суперечностями, оскільки вони можуть порушувати принципи суверенної рівності, невтручання у внутрішні справи держав і вільної торгівлі.

У статті здійснено аналіз міжнародно-правових обмежень, які регулюють можливість застосування санкцій та окреслено проблемні аспекти практичного застосування санкцій у сучасних умовах. Основними джерелами легітимності санкцій є рішення Ради Безпеки ООН, ухвалені відповідно до статті 41 Статуту ООН, та механізми, що випливають із регіональних угод. Водночас односторонні санкції, запроваджені без санкції міжнародних організацій, залишаються суперечливим інструментом, що часто викликає критику через можливе порушення принципу невтручання.

Особлива увага приділяється аналізу ключових принципів, які обмежують держави у запровадженні санкцій: пропорційність, цільова спрямованість та недопустимість створення гуманітарних криз. Санкції, що порушують базові права людини чи ускладнюють доступ до гуманітарної допомоги, суперечать нормам міжнародного гуманітарного права.

Окремо робиться акцент на можливості вдосконалення міжнародно-правових механізмів застосування економічних санкцій. Пропонуються певні вектори такого вдосконалення. Зокрема, автор зауважує на важливості реформування механізму Ради Безпеки ООН в частині прийняття резолюцій – розширення складу, обмеження права вето, прозорість у прийнятті рішень.

Підкреслюється важливість посилення ролі допоміжних органів ООН та впровадження гуманітарних виключень, останні мають дозволяти імпорту гуманітарної допомоги, ліків та продуктів харчування.

Зазначається, що сьогодні доцільним є гармонізація підходів до односторонніх санкцій, які накладаються, як правило, країнами без погодження з ООН та іншими міжнародними організаціями, обґрунтовуючи це політичною необхідністю.

Висновки роботи акцентують на необхідності вдосконалення механізмів правового регулювання санкцій, які б забезпечували їх узгодженість із нормами міжнародного права та принципами справедливості.

Ключові слова: міжнародні економічні санкції, міжнародне право, правомірність санкцій, Рада Безпеки ООН, права людини, міжнародні організації.

Olshak M.V. International legal restrictions on the ability to lawfully impose international economic sanctions.

International economic sanctions have become one of the key instruments of influence of states in the international arena, aimed at maintaining peace, security, ensuring human rights and responding to violations of international law. However, the application of such measures is often accompanied by legal and political contradictions, since they may violate the principles of sovereign equality, non-interference in the internal affairs of states and free trade.

The article analyzes the international legal restrictions that regulate the possibility of applying sanctions and outlines the problematic aspects of the practical application of sanctions in modern conditions. The main sources of legitimacy of sanctions are decisions of the UN Security Council adopted in accordance with Article 41 of the UN Charter and mechanisms arising from regional agreements. At the same time, unilateral sanctions introduced without the sanction of international organizations remain a controversial instrument that often arouses criticism due to the possible violation of the principle of non-interference.

Particular attention is paid to the analysis of key principles that limit states in imposing sanctions: proportionality, targeting and the inadmissibility of creating humanitarian crises. Sanctions that violate basic human rights or complicate access to humanitarian aid contradict the norms of international humanitarian law.

Separately, emphasis is placed on the possibility of improving international legal mechanisms for the application of economic sanctions. Certain vectors of such improvement are proposed. In particular, the author notes the importance of reforming the UN Security Council mechanism in terms of adopting resolutions - expanding the membership, limiting the veto right, transparency in decision-making.

The importance of strengthening the role of UN subsidiary bodies and introducing humanitarian exceptions is emphasized, the latter should allow the import of humanitarian aid, medicines and food.

It is noted that today it is advisable to harmonize approaches to unilateral sanctions, which are imposed, as a rule, by countries without the consent of the UN and other international organizations, justifying this by political necessity.

The conclusions of the work emphasize the need to improve the mechanisms of legal regulation of sanctions, which would ensure their consistency with the norms of international law and the principles of justice.

Key words: international economic sanctions, international law, legality of sanctions, UN Security Council, human rights, international organizations.

Постановка проблеми. В сучасному глобалізованому світі міжнародні економічні санкції є одним із найефективніших інструментів впливу держав на поведінку інших суб'єктів міжнародного права. Вони застосовуються з метою забезпечення міжнародного миру, безпеки, захисту прав людини та інших загальновизнаних цілей. Однак законність застосування таких санкцій часто стає предметом гострих дискусій, оскільки їх введення може суперечити принципам суверенної рівності держав, невтручання у внутрішні справи та вільної міжнародної торгівлі.

На сьогодні залишається відкритим питання чіткого правового регулювання та узгодження санкцій з нормами міжнародного права. Особливу увагу привертає роль міжнародних організацій, таких як ООН та СОТ, у забезпеченні легітимності санкцій та уникненні зловживань з боку окремих держав. Проблема посилюється через відсутність універсального механізму контролю за застосуванням санкцій і неоднозначну практику міжнародних судів у цьому контексті.

Таким чином, постає необхідність систематизації міжнародно-правових норм, що регулюють застосування економічних санкцій, та визначення меж, у яких держави можуть законно їх запроваджувати, не порушуючи основоположних принципів міжнародного права.

Мета дослідження – аналіз міжнародно-правових обмежень, які регулюють можливість застосування міжнародних економічних санкцій, та визначення меж їхньої законності відповідно до принципів і норм міжнародного права. У рамках дослідження ставиться завдання оцінити роль міжнародних організацій у легітимації санкцій, а також виявити можливі правові колізії та запропонувати шляхи їх вирішення з метою забезпечення справедливості та ефективності застосування санкцій у міжнародній практиці.

Стан опрацювання проблематики. Проблематика законності міжнародних економічних санкцій є об'єктом численних наукових досліджень у сфері міжнародного права, міжнародних відносин та економіки. Значний внесок у розробку цієї теми зробили як українські, так і зарубіжні вчені: В.І. Муравйов, О.Г. Задорожній, Ю.С. Шемшученко, В.М. Репецький, Р. Коллінз, М. Еванс, А. Рейшман та ін.

Виклад основного матеріалу. Українські вчені, такі як В.І. Муравйов та О.Г. Задорожній, досліджують питання відповідності санкцій міжнародному праву, акцентуючи увагу на їх легітимності в контексті прав людини [1; 2]. У зарубіжній науковій літературі розглядається практика застосування санкцій Радою Безпеки ООН та односторонніх заходів окремих держав [3; 4].

Зважаючи на складність регулювання міжнародних економічних санкцій, необхідним є подальший аналіз правових механізмів, запропонованих у роботах таких авторів, як А. Cassese [5], М. Evans [3] та А. Peters [6].

Однією з ключових міжнародно-правових засад є принцип невтручання у внутрішні справи держав, закріплений у Статуті ООН [7], а також відповідальність держав за міжнародно-протиправні дії, визначена Комісією міжнародного права ООН [8]. Разом із тим, судова практика, наприклад, в рішеннях Міжнародного суду ООН, демонструє неоднозначність підходів до економічних санкцій [3].

Економічні санкції є одним із ключових інструментів впливу, який держави використовують для досягнення зовнішньополітичних цілей. Цей механізм включає обмежувальні заходи, спрямовані на стримування порушень міжнародного права, зміну поведінки окремих суб'єктів чи забезпечення міжнародного миру і безпеки. Водночас застосування економічних санкцій має ґрунтуватися на чітких правових підставах, що передбачають обмеження їх використання.

Міжнародне право визначає два основні джерела правомірності застосування економічних санкцій:

1. Рішення Ради Безпеки ООН. Відповідно до статті 41 Статуту ООН, Рада Безпеки має право накладати санкції як альтернативу застосуванню сили для підтримання міжнародного миру та безпеки [7]. Це єдиний механізм, що надає санкціям універсальність та обов'язковість для всіх держав-членів ООН.

2. Право держав на застосування санкцій в рамках регіональних угод чи коаліцій. Угода про Європейський Союз, договірні механізми СНД та інші регіональні договори дозволяють окремим групам держав вживати економічних заходів у відповідь на порушення міжнародного права [5;6].

Незважаючи на широке використання економічних санкцій, міжнародне право встановлює важливі обмеження щодо їх застосування:

1. Заборона односторонніх заходів. У міжнародному праві не забороняється одностороннє введення санкцій, але вони мають відповідати загальноновизнаним принципам, зокрема недискримінації та пропорційності. Санкції, які шкодять базовим правам людини чи ведуть до гуманітарної кризи, суперечать принципам міжнародного гуманітарного права [6; 8].

2. Дотримання принципу невтручання у внутрішні справи держави. Згідно зі статтею 2(7) Статуту ООН, жодна держава не має права втручатися у внутрішні справи іншої держави, зокрема через санкції, якщо вони не узгоджені з міжнародними нормами [7].

3. Пропорційність і цільова спрямованість. Економічні санкції мають бути пропорційними до порушення, на яке вони спрямовані. Масові санкції, що призводять до колективного покарання населення, визнаються неприйнятними в контексті міжнародного права [4; 6].

4. Дотримання прав людини. Міжнародні організації, включаючи ООН і Раду Європи, неодноразово вказували, що санкції не повинні створювати перешкод для доступу до основних потреб, таких як харчування, ліки чи гуманітарна допомога [8; 9].

Приклади санкційної політики показують, як міжнародне співтовариство застосовує економічні обмеження:

- 1) Санкції ООН проти Північної Кореї. Вони спрямовані на обмеження ядерної програми, але дотримуються правил гуманітарного права, залишаючи відкритими канали для доставки гуманітарної допомоги.

- 2) Односторонні санкції США та ЄС проти Росії. Ці заходи викликають дискусії щодо їх правомірності, оскільки вони накладені без відповідного мандата ООН.

- 3) Санкції проти Іраку в 1990-х роках. Ці заходи критувалися за негативний гуманітарний вплив, що призвело до змін у санкційній політиці ООН.

Існує нагальна потреба у вдосконаленні міжнародно-правових механізмів застосування економічних санкцій, щоб забезпечити їхню правомірність та ефективність:

Реформування механізму Ради Безпеки ООН для посилення прозорості в ухваленні санкційних рішень і зменшення ризику їх політизації є нагальною проблемою в умовах сучасних міжнародних викликів. Запропонуємо наступні варіанти реформування ООН

По-перше, вже зараз йде мова про розширення складу РБ ООН – збільшення кількості постійних членів. До складу можна включити держави, що представляють різні регіони та групи країн, наприклад, Індію, Бразилію, Німеччину, Японію або представників Африки. Це зробить Раду більш репрезентативною [10].

По-друге, обмеження права вето. Регламентація використання вето. Потрібно запровадити чіткі критерії для застосування права вето, наприклад, заборону використовувати його в ситуаціях, пов'язаних із масовими порушеннями прав людини або гуманітарними кризами [11].

По-третє, прозорість у прийнятті рішень. Розширення практики відкритих засідань Ради Безпеки, де ініціативи щодо запровадження санкцій обговорюються публічно, дозволить зробити процес більш прозорим [12]. Крім того, важливо було б зобов'язати держави-ініціаторів санкцій публікувати детальні звіти з обґрунтуванням їхньої правомірності відповідно до міжнародного права [13].

Важливим аспектом стало б посилення ролі допоміжних органів ООН, наприклад, створення Санкційного комітету. Розширення функцій спеціальних комітетів, що здійснюють моніторинг і оцінку наслідків санкцій. До їхньої роботи можна залучати незалежних експертів [14]. Розгляд спорів у Міжнародному суді ООН. Надання державам можливості оскаржувати санкційні рішення в Міжнародному суді сприятиме забезпеченню правової справедливості [15].

Деполітизація процесу прийняття рішень можлива шляхом створення нейтральних експертних груп. Запровадження незалежних груп, які б оцінювали обґрунтованість санкційних заходів до їхнього ухвалення [16]. Автоматичний перегляд санкцій. Встановлення чітких термінів для перегляду санкційних рішень і їхньої актуальності, щоб уникнути тривалого впливу санкцій без належного обґрунтування [17].

Залучення регіональних організацій до консультацій – перед ухваленням санкцій Рада Безпеки має консультуватися з регіональними організаціями, такими як Африканський Союз, ЄС, АСЕАН, для врахування регіонального контексту [18].

Участь громадянського суспільства. Залучення НУО та експертів. Надання можливості громадським організаціям та науковим установам брати участь у обговоренні санкційних рішень для уникнення однобічності [12].

Реформа Ради Безпеки ООН має забезпечити більшу прозорість, репрезентативність і підзвітність у процесі прийняття рішень щодо санкцій. Це сприятиме зміцненню довіри до Ради як ключового органу підтримання міжнародного миру та безпеки, а також зменшенню ризику політизації санкцій.

Крім того, будь-які санкції мають передбачати чіткі механізми, що дозволяють уникнути негативного впливу на населення. Міжнародні економічні санкції є потужним інструментом, який застосовується для зміни поведінки держав або суб'єктів міжнародного права. Вони можуть бути використані для підтримки миру, захисту прав людини та забезпечення виконання міжнародних зобов'язань. Однак санкції часто мають серйозні негативні наслідки для населення, особливо в країнах, де ці заходи застосовуються. Тому важливим аспектом сучасної практики застосування економічних санкцій є впровадження гуманітарних виключень, що дозволяють забезпечити гуманітарний доступ до необхідних товарів і послуг, навіть у країнах, що зазнають санкцій.

Ми пропонуємо запровадити наступні гуманітарні виключення:

- дозвіл на імпорт гуманітарної допомоги, ліків та продуктів харчування;
- відсутність обмежень для організацій, що надають гуманітарну допомогу;
- введення механізмів для забезпечення моніторингу та контролю, щоб гарантувати, що санкції не перешкоджають доступу до гуманітарної допомоги і, навпаки, що гуманітарні організації виконують своє призначення.

Отже, впровадження гуманітарних виключень є необхідним елементом вдосконалення міжнародно-правових механізмів застосування економічних санкцій. Вони допоможуть збалансувати потребу в ефективному впливі на держави та забезпечити гуманітарні права цивільного населення, що зазнає наслідків санкцій. Надалі важливо продовжувати розробку та впровадження ефективних механізмів моніторингу та контролю для забезпечення того, щоб санкції не призводили до непотрібних гуманітарних втрат.

І ще одним важливим питанням сьогодні залишається гармонізація підходів до односторонніх санкцій. Це передбачає розробку універсальних стандартів, які б регулювали односторонні економічні заходи у міжнародному праві.

Односторонні економічні санкції є важливим інструментом зовнішньої політики держав, однак їх застосування часто викликає юридичні та політичні суперечки, оскільки такі санкції можуть порушувати принципи міжнародного права, зокрема принципи суверенної рівності та невтручання у внутрішні справи держав. З метою забезпечення правомірності та ефективності еко-

номічних санкцій на міжнародному рівні необхідно працювати над гармонізацією підходів до їх застосування. Це дозволить створити єдині механізми, які сприятимуть зменшенню зловживань і забезпечать дотримання основоположних принципів міжнародного права.

Висновки. Економічні санкції залишаються важливим інструментом міжнародного впливу, однак їх застосування вимагає суворого дотримання міжнародних правових норм. Недотримання цих норм може підірвати довіру до санкційної політики, викликати гуманітарні кризи та загострювати міжнародну напруженість. Відповідно, необхідно розвивати міжнародно-правові механізми, що забезпечать ефективність, прозорість і правомірність застосування економічних обмежень.

Ми пропонуємо зосередити першочергову увагу на міжнародно-правових обмеженнях щодо можливості держав законно накладати міжнародні економічні санкції, для цього потрібно вдосконалити міжнародно-правові механізми застосування економічних санкцій: 1) реформувати РБ ООН; 2) посилити роль допоміжних органів ООН в частині контролю за виконанням санкцій; 3) гармонізувати підходи до запровадження односторонніх санкцій; 4) впровадити гуманітарні виключення при накладенні економічних санкцій; 5) залучення регіональних організацій до процесу накладення економічних санкцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Муравйов В. Міжнародне право: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 456 с.
2. Задорожній О.Г. Міжнародне публічне право: підручник. Київ: ВД «Києво-Могилянська академія», 2021. 512 с.
3. Evans M.D. International Law. Oxford: Oxford University Press, 2022. 800 p.
4. Collins R. Economic Sanctions in International Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2019. 472 p.
5. Cassese A. International Law. Oxford: Oxford University Press, 2021. 626 p.
6. Peters A. Targeted Sanctions and Due Process in International Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. 320 p.
7. United Nations. Charter of the United Nations and Statute of the International Court of Justice. New York: United Nations, 1945. URL: <https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789210562249> (дата звернення: 08.12.2024)
8. International Law Commission. Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts. United Nations, 2001. 114 p. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf (дата звернення: 08.12.2024).
9. Lowenfeld A.F. International Economic Law. Oxford: Oxford University Press, 2008. 944 p.
10. Berdal M. The United Nations and International Security: From the Cold War to the 21st Century. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 352 p.
11. Fitzpatrick J. The Politics of International Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 415 p.
12. Zartman I.W. The United Nations and the Peace Process. Oxford: Oxford University Press, 2001. 520 p.
13. Shaw M.N. International Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. 1264 p.
14. Gowlland-Debbas V. The Role of the UN Security Council in the Enforcement of International Law. London: Routledge, 2001. 310 p.
15. Peters A. International Dispute Settlement. Oxford: Oxford University Press, 2016. 432 p.
16. Luck E.C. The United Nations and the Protection of Human Rights. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 305 p.
17. Brahimi L. The Report of the Panel on United Nations Peace Operations. New York: United Nations, 2000. 60 p.
18. Malone D.M. The United Nations: The Political Economy of International Organization. Boulder: Lynne Rienner Publishers, 2004. 440 p.